

SANTIAGO RUSIÑOL A «L'ESQUELLA DE LA TORRATXA» *

JOSEP MARIA CADENA I CATALÁN

Tot just aquest matí, quan repassava la premsa diària, he trobat a *La Vanguardia* un article de Lluís Permanyer dedicat a Santiago Rusiñol, objecte de la comunicació que tant gentilment m'ha demanat aquesta Societat a la qual pertanyo. El treball del company de professió feia referència a una biografia o estudi —suposo que de caire pictòric— que la professora universitària Isabel Coll acaba de publicar a l'editorial Flama. Desconec detall i no he vist el llibre, però em felicito de la seva mateixa existència, perquè comparteixo la queixa de Permanyer que grans personalitats catalanes es troben orfes de biografia.

Pel que fa a Santiago Rusiñol disposem del volum de records escrit per la seva filla, del treball de Joan Cortés i d'altres obres divulgatives sobre la seva divertida personalitat, però ens mancava un estudi seriós i al mateix temps ampli en relació, primer, amb la seva més notable activitat: la de pintor. Suposo que l'obra d'Isabel Coll tractarà abastament de l'activitat pictòrica de Rusiñol i torno a dir que ho celebro, per afegir tot seguit que els estudiosos haurien de treballar també la seva figura com a escriptor i, concretament, comediògraf. Jo, més modestament, he escollit estudiar al Rusiñol periodista, col·laborador setmanal de *L'Esquella de la Torratxa* per espai gairebé de divuit anys.

Com és ben conegut, Santiago Rusiñol i Prats va néixer a Barcelona l'any 1861 i la seva mort es produí a Aranjuez, a la fonda del Rano, l'any 1931, quan feia molt poc que s'havia proclamat la II República a Espanya. La seva mort produí forta impressió i tots els mitjans informatius destacaren el fet, ja que era persona molt popular i estimada per les seves activitats com a pintor, comediògraf i col·leccionista. Però com feia uns anys que, cansat per l'edat, havia deixat de banda la col·laboració periodística, aquest aspecte no fou prou valorat i amb el pas dels anys ha anat caient en un oblit públic que em sembla injust.

* Resum de l'exposició feta a la SCC el dia 18 de març de 1991.

Anecdòticament hom recorda el seu primer llibre, *Impressions d'una excursió al Taga, Sant Joan de les Abadesses i Ripoll*, que és del 1881; és a dir, de quan Rusiñol tenia vint anys. És un llibre periodístic com també ho són les cròniques que sota el títol general «Desde el Molino» li publica *La Vanguardia* i que també acostumen a ser esmentades de passada quan es fa referència al nostre personatge. Però són molt pocs els que recorden la seva llarga col·laboració a *L'Esquella de la Torratxa*, tant amb textos literaris als almanacs com amb una secció setmanal signada «Xarau» i que en un principi volia estrafer humorísticament el *Glosari* de «Xenius» (Eugeni d'Ors) a *La Veu de Catalunya*.

L'any 1907, Santiago Rusiñol ja era un conegut pintor i un escriptor d'èxit, amb comèdies molt aplaudides. Persona senzilla i molt donada a la tertúlia amb els amics, quan era a Barcelona acostumava a anar cada migdia a la llibreria Espanyola, situada a la Rambla, als baixos de l'hotel Oriente, encara ara en funcionament. La llibreria era petita i l'espai resultava més reduït encara per les piles de llibres que editava la casa i per les novetats que hi arribaven d'altres editorials. L'amo, Antoni López i Bentura —fill d'Innocenci López i Bernagossi, creador del negoci i fundador de *La Campana de Gràcia* i de *L'Esquella de la Torratxa*, així com d'altres revistes molt populars en la seva època—, cuidava de la botiga, de l'editorial i dels setmanaris, sense deixar, però, d'atendre els amics que hi anaven a comentar amb ell els fets del dia. La reunió es feia a peu dret amb una única excepció: Rusiñol, que tenia tamboret per a seure. I d'aquella tertúlia sortiria, suposo, la idea de publicar a *L'Esquella de la Torratxa* un glosari en broma, ja que *La Veu de Catalunya* l'oferia cada dia amb tota seriositat.

El glossari de Rusiñol començà a publicar-se el 21 de juny del 1907, quan ja feia any i mig que sortia el d'Eugeni d'Ors al diari de la Lliga. Possiblement és fruit d'una reacció molt puntual que encara no he aconseguit descobrir, però aviat canvia i es converteix en una secció periodística que tindria llarga durada. Calculo que els articles són uns nou-cents, publicats des de mitjan 1907 fins al 1925. Això dóna al seu conjunt una significació molt diferent del de broma periodística i permeten considerar Santiago Rusiñol com a periodista plenament dedicat a l'article d'actualitat.

Les nou-cents gloses —faig números rodons— són molt diferents entre sí. Normalment tracten temes d'actualitat. Com tants columnistes de llavors i d'ara. Santiago Rusiñol llegeix diaris, troba un fet que considera curiós, excitant, molest o agradable per a la seva sensibilitat, i el glossa. Aprofita també circumstàncies de la seva vida i envia articles datats a París, Granada, Mallorca, Eivissa, Madrid i altres llocs, així com, a més a més, fa la crònica del seu viatge a Buenos Aires acompanyant la formació escènica d'Enric Borràs.

El seu primer comentari signat «Xarau» representa una paròdia de l'estil d'Eugeni d'Ors. Es publica al número 1.486 de *L'Esquella de la Torratxa* que, com he dit, correspon al 21 de juny del 1907. Va a la pàgina 406 —el setmanari portava numeració correlativa de pàgines al llarg de l'any— i figura com perdut sota dos acudits gràfics i al costat de la secció de llibres. No porta títol específic, sinó el general de «Glosari», compostat a caixa, i diu el següent:

«El glosador comença a parlar avui, i parlarà cada setmana. El glosador avui ha vist un municipal a la Rambla. Era un municipal blau-fosc. Era molt municipal. S'assemblava a n'en Molke, a n'en Mallarmé, a n'en Guitrí. El municipal ha vist passar un carretó que'l menava un home amb un llaç. Oh el llaç de l'home del carretó! Tenia molt de tralla aquell llaç, i d'eina d'atormentar, oh el torment!, i de símbol i de res més! El municipal i l'home del llaç han vist un gos: un gos que no era ciutadà! Venia dels suburbis aquell gos, i era petitó, i magristó, i duia les orelles en punta, i tenia un esguard rancuniós. L'home del llaç li ha tirat lo que tenia a la mà, que era'l llaç; el gos s'ha escorregut; l'home li ha posat el peu a sobre, i el maligne gos ha quedat vençut. Per què he pensat en Sant Jordi? El municipal plorava i és tant trist veure plorar un municipal!»

Reprodueix en broma l'estil de les gloses d'Eugeni d'Ors. Combina alts pensaments i anècdotes; pren peu d'un fet mínim per a enlairar-se a la categoria; esmenta, encara que no vinguin a tomb, noms de grans personalitats per a demostrar els seus coneixements davant d'uns lectors ignorants, i al final treu el fet català i la llegenda del drac vençut per un Sant Jordi que és l'home del llaç.

El glossari de Santiago Rusiñol a *L'Esquella de la Torratxa* comenta el noucentisme orsià, el lerrouxisme, l'ensenyament a les escoles de Belles Arts, l'exposició Nonell, la mort del seu gran amic Pere Romeu i els diferents fets de la política, tant de l'espanyola com de la catalana. És un guaita de l'actualitat i res que sigui veritablement important queda al marge de la seva columna. L'art és un fet que li interessa i és dels primers a tractar dels cubistes sota el títol «Ceret, meca dels cubistes». Viatja a Palma i es troba amb la reforma feta per Gaudí a la Seu; com que no hi està d'acord, comenta l'obra de la següent manera: «Fins a quin punt un arquitecte, per eminent que sigui i genial, té dret a retocar l'obra d'un altre, de fer el tresbals que ha fet Gaudí en aquesta obra magnífica?» I continua re-criminant l'acció de l'arquitecte, amb arguments que podrien servir per a la Sagrada Família...

Una glossa important és la que l'any 1914 publica sobre el «Senyor Esteve». L'escriu com una carta al director de *L'Esquella* i fa veure que la redacta el mateix personatge: «Des que hi va haver —escriu— un mofeta que m'han dit que es deia Rusiñol, que va parlar del Sr. Esteve, fundador de “La Puntual” i parent meu, que al cel sia,

no passa setmana, ni passa dia, que no retreguin a les gacetes el nom de la meua família i no en el *Brusi*, que és el sol diari on escriu la gent seriosa, sinó en papers de totes menes, sense creences i sense principis, i el que diuen de mi i dels meus és tan lluny de tota raó, és un balanç tan poc anivellat i és un inventari tan tèrbol, que ha arribat un punt que si no vull perdre el que ha estimat més en aquest món tota la meua família, que és el crèdit comercial, he de fer el que menys m'escau, perquè no ho he après de petit: agafar la ploma per escriure i gastar tinta en coses inútils. I em pinten sorrut, em pinten "retrógrado", em pinten amb ulleres negres...»

(Fa referència a la caricatura popularitzada per Josep Costa «Picarol», un dels dibuixants bàsics de *L'Esquella*, que s'havia inventat el «senyor Esteve» com un home amb ulleres negres, barret de copa, levita i mitjons. Era un personatge retrògrad, amb qui volia simbolitzar una part dels botiguers de Barcelona, els menys progressistes i menys donats al catalanisme, contraris a l'avançament de les idees catalanes i de les formes polítiques republicanes, que defensava *L'Esquella*. Aquest tipus caricaturesc portava el nom de «Senyor Esteve» i els qui no havien vist la comèdia de Rusiñol o no havien llegit la novel·la podien creure que aquella caricatura era la representació de l'amo de «La Puntual». Per això l'autor del personatge, que està inspirat en el seu avi, surt en defensa de la idea que tingué quan creà el seu «Senyor Esteve».)

L'any 1918 hi ha uns debats al Congrés de Madrid sobre la co-oficialitat de la llengua catalana i davant d'allò «Xarau» escriu: «Els debats que han tingut lloc al Congrés aquests jorns passats sobre la co-oficialitat de la llengua catalana tan sols ens han interessat a mitges.

»Els nostres diputats sabien per endavant que no havíem de treure res de la discussió i de la controvèrsia. Els altres sabien que no havien de concedir gran cosa. Era un passatemp políctic. Era qüestió de matar l'estona. Paraules, paraules i més paraules.

»En la contestació als nostres planys, entre altres coses que ens han dit, filles algunes de la passió i altres del desconeixement i fins de la inconsciència, n'hi ha que ens han fet reflexionar.

»N'han dit una, sobretot, que és un xic trista, però que és ben veritat.

»Han dit:

»Aconseguir que es parli més la vostra llengua catalana no hauria d'ésser cosa dels polítics. Si el poble de Catalunya volgués estendre el català, si hi posés el coll, com se sol dir, si en lloc de fer-ne arma de combat es digués: "D'avui endavant tots els que siguem catalans, dintre de Catalunya, tot ho farem amb català", no s'haurien de fer discursos co-oficials, o anti-oficials; el reconeixement de la vostra parla s'hauria d'acceptar per força.

»Si aquests 20.000 vots de la Lliga, podrien preguntar els centralistes, posessin a les seves botigues tots els rètols amb català, qui els privaria de posar-los? [Suposo que es pot seguir el parallelisme amb certes actituds més o menys recents.]

»La por de minvar la parròquia —segueix Rusiñol—, els haurien de contestar.

»Si els que defensen el català, en castellà, en els seus periòdics, escrivissin en el seu dialecte, qui els hi privaria d'escriure?

»— La por de perdre llegidors.

»— Si l'aristocràcia catalana i fins alguns dels diputats que tan han cridat a les corts, no fessin parlar els seus fills en una mena de castellà, que la nostra Acadèmia Espanyola hauria d'ésser la primera en protestar de l'atentat, qui es ficaria dintre de les cases per a fer-los parlar la nostra llengua? Qui els la priva? Podríem preguntar. La por d'ésser cursis, diem nosaltres.

»— I per fi, si en privat i en públic s'escrivís i parlés amb la llengua que els van ensenyar els seus pares, qui els hi arrancaria aquesta llengua? Si això succeeix a tothora, si hi hagués un moment que els catalans, en lloc de sermons i de donar el vot, exercissin de catalans (podríem acabar dient), ja se'n podrien ben riure dels actes oficials. Amb actes o no, podríem dir:

»“Vive Dios que pudo ser.”

»O, redeu que va poder ésser.

»Però això no és així i els hi sobra raó. Aquí som catalans a mitges. Catalans per conveniència, per política, per fer diputats, per en tocant al negoci, la llengua que més ens convingui.

»Per això els castellans no capeixen la constància d'alguns escriptors, que amb la dèria del català no es posen a to amb el seu poble. No saben comprendre que un autor (posem en Guimerà, per exemple) que aprenent el castellà... hauria fet una fortunassa, s'accontenti amb el guany modestet de qualsevol tenedor de llibres: Un novellista per la mania d'anar escrivint el seu “dialecto” s'aconorti tan sols de no perdre'l, i un cronista o un bon contista, tenint la premsa espanyola que li admetria els seus treballs, segueixi tossut al seu català... I es que no saben que Catalunya, així com un brotet d'herba fa seguir un xai com un be, un branquilló de llorer fa seguir un autor, allí on el porten, o sia, allí on l'aplaudeixen...»

La glossa segueix en un to més aviat pessimista, per acabar dient: «Tenint tant de tot com tenim, ens fa por que d'aquí uns quants anys, el català sigui una llengua no parlada sinó co-oficial, una mena de llafí acadèmic, un llenguatge mort, d'erudits; un català per a dir missa a l'Institut d'Estudis Catalans. Un parlar que tan sols entendran alguns filòlegs i alguns pagesos.»

A aquesta glossa seguiria una segona, titulada «Més de català», sobre la forma d'escriure el català. També és molt sucosa.

Entre les curiositats que he trobat llegint *L'Esquella de la Torratxa* per a recollir material sobre Rusiñol, hi figuren innocentades. En el seu darrer número del 1916, el setmanari demanà als seus col·laboradors literaris que dibuixessin i als caricaturistes que escrivessin el món al revés. Llavors Ramon Raventós, anomenat «Traguito», periodista i escriptor que va fer contes amb molta gràcia —un d'ells a «L'últim centaure», que Picasso va il·lustrar— realitzà un «Retrat cubista de don Santiago Rusiñol». En aquest retrat representà la fàbrica familiar, el vaixell dels viatges a Mallorca i de l'anada a l'Argentina, el ruc i la tartana del viatge en carro, la copa d'absenta, el nas de cartró que Rusiñol, trobant-se molt malalt, vulgué posar-se per a celebrar el Carnaval, els caliquenyos que fumava, la paleta de pintor, els pots de cervesa i la xeringa amb què prenia la morfina.

L'altra innocentada és del mateix Rusiñol que com «Xarau» dibuixà una increïble màquina d'ensucrar maduixes.

[Recordem que ens trobem a les acavalles de l'any 1916 i que el setmanari infantil TBO, famós pels seus complicats invents, és de 1917.] Es tractà d'una gran màquina, amb moltes rodes i politges, a la qual acompanya un text explicatiu que diu, entre altres coses: «La primera condició que ha de tenir tota màquina és ésser pràctica. Amb això, l'únic que ens proposem amb aquest modest invent, és que a l'ensucrar les maduixes es puguin ensucrar d'una manera pràctica. Tal com es feia aquesta operació, fins avui no donava prou bons resultats. Hi havia maduixes que sortien sense ensucrar, i altres que eren un vertader terrós. Amb el sistema que presentem l'ensucrament serà dosimètric. Un petit motor, de vint cavalls, i... ¿quina persona que s'estimi no té vint cavalls a casa?»

Suposo que Rusiñol, habitual d'Aranjuez on anava a pintar els jardins, devia imaginar la seva màquina d'ensucrar maduixes recordant les tan famoses d'aquell lloc de Castella.

La darrera col·laboració que conec de «Xarau» a *L'Esquella de la Torratxa* és del 24 d'abril del 1925 i es troba dedicada al fotògraf Daniel. Després, Santiago Rusiñol deixa de col·laborar perquè es troba gran, no té moltes ganes d'escriure i restringeix activitats per a poder seguir pintant. *L'Esquella*, però, no s'oblida mai d'ell i és el principal promotor d'un homenatge que li fa Sitges, la població que tan lligada va a la seva persona. Aquest homenatge es produeix al gener del 1926 i el 15 de gener *L'Esquella* publica una amplíssima informació amb fotografies. La llarga i pormenoritzada crònica, que no va signada, comença de la següent manera, sota el titular «La sortida»: «Amb un cel rúfol i trist, amenaçant pluja, sortim de casa i ens dirigim al baixador del Passeig de Gràcia.

»Una gran gentada ho envaïa tot. Al *Terminus* en Josep Maria de Sagarra prenia un cafè amb llet i en Lluís Capdevila, un vermut.

»A l'entrada, uns senyors de la comissió rebien els qui anaven arribant.

»Hi eren tots, els qui fan de savis i els qui no ho fan i en són; els literats de debò i els disfressats de literats, els intel·lectuals i el poble.» A continuació ve una relació de personalitats que fan el viatge a Sitges per participar a l'homenatge i sota el titular «Un moment emocionant» es diu: En passar el tren per davant la presó Model, surten els presos a les finestres, i fan voleiar els blancs mocadors —ales d'esperança i de glòria en la grisor del matí— i aclamen el mestre Rusiñol.

»És un moment d'una tan intensa emoció que difícilment l'oblidarem. Ja que no poden venir amb nosaltres, ens envien els presos la seva ànima!»

[Ingenuïtat de l'època! L'exageració és evident, encara que bonica dins el seu context. Potser hi hauria presos coneixedors del fet i potser per a altres era una distracció sortir a les reixes i fer ballar un mocador, però sospito que la majoria dels ciutadans presos no estava interessada en l'homenatge a Santiago Rusiñol.]

Arribats a Sitges els expedicionaris es trobaren amb un carro que representa el tan famós de «l'alegria que passa». Segueix una representació, hi ha el dinar amb oferiment a càrrec de Pompeu Fabra i discursos de Pere Coromines, Ignasi Iglésias i altres, amb cloenda a càrrec de Rusiñol. De tornada a Barcelona hi ha funció de gala al Romea, on el discurs d'ofertament és fet per Josep Maria de Sagarra.

El parlament de Pompeu Fabra començà de la manera següent: «Per encàrrec del comitè organitzador de l'homenatge, sóc jo, qui no té altre mèrit que el d'ésser antic amic i admirador teu, qui té l'honor de fer-te l'ofertament d'aquest àpat.

»Ens ha mogut a retre aquest homenatge un sentiment d'admiració per la teva alta obra de pintor i de literat, un sentiment de reconeixença per la part principalíssima que has tingut en el floriment de les nostres arts i de les nostres lletres.

»I encara hi ha entre els nostres motius d'admiració, el Rusiñol íntim, vessant a dolls en la conversa i aquell humorisme tan teu, que constitueix un dels encants de la major part de les teves obres literàries. Més que enlloc, en la conversa has exercit potser el teu mestratge. Jo recordo bé que als principis de la meva carrera, amb unes observacions que em vas fer sobre el llenguatge de la meva traducció de *La Intrusa*, estrenada en aquella benvolguda Sitges, tu m'ensenyares, el primer, a fugir de la rigidesa de regles on perilla de caure el gramàtic. Doncs bé, a la manera que et sóc deutor, te'n són segurament, tots els que en alguna ocasió o empresa han tingut la fortuna d'ésser els teus companys o els teus col·laboradors...»

Com l'homenatge fet a Sitges consistí bàsicament en un dinar i a Barcelona es feren representacions teatrals i una exposició a la Sala

Parés de Rusiñol, Casas i Clarasó, hom considerà que el poble en el seu conjunt no havia estat prou representat. D'aquesta mena de frustració va néixer la idea d'organitzar-li un Vermut popular.

I al Parc de la Ciutadella, un diumenge de finals de gener del 1926, al migdia, se celebra amb tota esplendidesa l'homenatge a Santiago Rusiñol. *L'Esquella de la Torratxa* va descriure així l'acte: «Va ésser un acte grandios i emocionant. És impossible poder-lo descriure amb tota la grandiositat que tingué. Creiem, però, poder-ho dir amb poques paraules de manera que tothom es faci càrrec de com va ésser: Fou, ni més ni menys, que l'homenatge que es mereix el nostre sublim Santiago Rusiñol.»

Era un vermut popular ofert pels obrers de Catalunya, hi havia tot el bo i el millor del nostre periodisme i dels elements populars de Catalunya. Hi havia... per què citar noms si no acabaríem mai? Tots els obrers millors, representacions dels centres i periòdics populars, els artistes teatrals, la majoria dels intel·lectuals, moltes famílies, etc. (...) El vermut se celebrà al Parc, a la plaça de la Cascada. Tota aquella esplanada, tan immensa, estava tancada i hi havien les taules en les quals se servia el vermut. Estava pleníssima; molta gent hagué de prendre el vermut a peu dret. I als costats del clos hi havia triple o quàdruple de gent, que es quedà sense tiquet. El tiquet valia 1,25 pessetes i per cinc rals donaven el vermut. Rusiñol hi va arribar en cotxe, i s'obriren les fileres de gent que esperava, perquè ell pogués passar. Amb la comissió organitzadora de l'homenatge i formada per obrers, es trobaven Àngel Pestaña, Àngel Samblancat, Rafael Campalans, Pompeu Fabra, Ignasi Iglésias, Josep Clarasó, Ramon Casas, Josep Costa «Picarol» i l'editor Antoni López. Els obrers dels tallers de *La Veu de Catalunya* ofrenaren a l'homenatjat un retrat seu amb totes les signatures dels donants, regal que, segons el cronista, resultà un notabilíssim treball tipogràfic. També es pronunciaren parlaments i Rusiñol va cloure l'acte dient que «estava orgullós i satisfet d'aquest homenatge que li tributava el seu poble».

L'Esquella aprofità tota ocasió propícia per donar notícia de les activitats de Rusiñol i a la seva mort li dedicà tot un número. Amb un retrat de Ramon Casas en portada, aplegà articles —cito per ordre de publicació— de Francesc Madrid, Agustí Esclasans, Pere Coromines, Ambrosi Cabrión, Lluís Capdevila, Salvador Alarma, Francesc Pujols, Domènec Guansé, Soler i Forment i Àngel Samblancat, junt amb una selecció de caricatures publicades al llarg dels anys i fotografies de l'enterrament. Aquest fou presidit per Francesc Macià, president de la Generalitat de Catalunya, amb l'alcalde de Barcelona, Jaume Aiguader, el capità general, general López Ochoa, el governador civil, Carles Esplà, i el delegat del Govern central a Catalunya, Anguera de Sojo.

Aquest treball que tinc en curs de realització pot revifar detalls oblidats sobre la tasca de Santiago Rusiñol i donar nova llum sobre el aspecte de periodista, que no és prou valorat

Desconec quan podré deixar enllestida aquesta feina, que realitzo a estones i entre altres feines professionals. Ignoro si trobaré un editor prou arriscat, però em dóna satisfacció com a periodista català ésser, encara que a distància de temps i de mèrits, col·lega de Santiago Rusiñol. I també em plau haver pogut parlar del tema davant d'aquesta Societat Catalana de Comunicació, que tan bona acollida m'ha donat. Gràcies.